

nice razvoja arhivske stroke informacijske družbe v dobi globalizacije. Dr. Boris Golec (Polihistor J. V. Valvasor, njegovi bližnji in daljni potomci) je na podlagi svojih novih odkritij iz doslej prezrtega gradiva pokazal, da je imel Valvasor v nasprotju s splošnim prepričanjem številne potomce, od katerih zadnji še živi v Avstriji kot upokojen visoki častnik. Dr. Gorazd Stariha (Sodnik za prekrške, 1951–2005) pa je v luči zakonodaje in arhivskih virov podal zanimiv pregled razvoja instituta sodnika za prekrške.

Naslednji dan je bil po večini namenjen pravni zgodovini. Kot prvi je nastopil vodilni strokovnjak za zgodovino javnega prava, dr. Michael Stolleis (Europäische Rechtsgeschichte, immer noch ein Projekt), ki je z referatom jasno pokazal na bele lise pravne zgodovine in s tem nakazal smeri razvoja ter prihodnje naloge stroke. Dr. Janez Kranjc (Toleranca kot pravno načelo?) je s pozitivnopravnega in vrednostnega stališča opredelil pojem toleranca in njegovo pravno naravo. Po pregledu razvoja pojma se je pomenljivo vprašal: "Smo lahko v imenu tolerance netolerantni?" in odgovoril, da toleranca že po svoji naravi ne sme biti netolerantna, kar pa ne pomeni, da mora biti permisivna. Zgodovinar dr. Rajko Bratož (Izseljevanje prebivalstva iz Zahodnega Ilirika v 5. in 6. stoletju) je predstavil zanimivo vprašanje vojnih ujetnikov in beguncev v pozni antiki na naših tleh, direktor Dunajskega mestnega arhiva Ferdinand Oppl (Europäische Städteatlanten – Ein Beitrag zu vier Jahrzehnten Stadtgeschichtswissenschaft in Europa) pa je prikazal pomen evropskega projekta, izdajanja zemljevidov starih mest. Filologinja dr. Inge Bily (Das sächsisch-magdeburgische Recht in Osteuropa) je opozorila na raziskave o vplivu saško-magdeburškega mestnega prava v deželah vzhodne Evrope, ki pa ga na slovenskem ozemlju ni zaznati. O Vilfanu kot kritiku nekaterih zakoreninjenih predstav o slovenski zgodovini je govoril zgodovinar dr. Peter Štih (Čas, merjen z vatlom, in platno s stopinjami). Dr. Hans-Georg Hermann (Geographische und normative Grenzen: Immunität und Kirchenrecht bei den Ottonischen Landschenkungen für Freising in Krain im Jahr 973 und 989: Fragen an die Collectio duodecim partium) pa je s svojim prispevkom skušal odgovoriti na vprašanje, ali lahko najdemo povezavo med cerkvenopravno zbirko, nastalo okrog leta 1000 v bavarskem Freisingu, in oblikovanju kolonizacijskega območja okrog Škofje Loke. Prispevek dr. Petra Urbanitscha (Die Wahlen in die Bezirksvertretungen der Untersteiermark und die Nationalitätenproblematik im späten 19. Jahrhundert) je osvetlil problematiko volitev v okrajne zastope na Spodnjem Štajerskem in prikazal, zakaj so na njihovi podlagi v zastopu Celjskega okraja od leta 1889 prevladovali slovenski predstavniki. Dr. Ernst Bruckmüller (Die Kudlich – Legende) je v novi,

verodostojnejši luči predstavil legendarnega junaka marčne revolucije Hansa Kudliča. Prispevek Karla Welkerja (Wurzeln des europäischen Naturschutzdenkens in Neuengland) pa nas je seznanil z začetki naravovarstvenih idej. Simpozij je sklenil Vilfanov vnuk, Markus Bruckmüller (Die lex commissoria in der slowenischen juristischen Praxis), ki v Ljubljani vodi podružnico avstrijske odvetniške pisarne. V svojem referatu je orisal antični institut *lex commissoria*, ob aktualnem primeru pa je prikazal njegov izraz v sodobni slovenski praksi.

Simpozij je požel številne pozitivne odzive referentov in poslušalcev. Z njim smo počastili spomin na izjemnega človeka in velikega znanstvenika, obnovili stike ter navezali nove. Raznolika in zanimiva problematika referatov, ki bodo v celoti objavljeni v zborniku, pa bo zagotovo obogatila tudi stroko.

Marko Kambič

XVII. MEDNARODNI ARHIVSKI RAZISKOVALNI TABOR

Gaberje – Gyertyános in Črenšovci v Sloveniji ter Szakonyfalu – Sakalovci in Alsószölnök – Dolnji Senik na Madžarskem od 26. do 30. junija 2007

17. mednarodni arhivski raziskovalni tabor se je letos začel v torek, dan pozneje kot v prejšnjih šestnajstih letih. Vzrok za to je bil slovenski državni praznik, dan državnosti, ki smo ga praznovali dan prej. Slovesna otvoritev tabora je potekala v Bánffy centru v Lendavi. Glavna organizatorja tabora sta bila Pokrajinski arhiv Maribor in Arhiv Železne županije iz Sombotela, soorganizatorji pa so bili še Zavod za kulturo madžarske narodnosti ter Občina Lendava in Črenšovci.

Navzoči so bili dijaki – udeleženci tabora, direktorji treh že skorajda pobratenih arhivov, direktorica Pokrajinskega arhiva Maribor dr. Slavica Tovšak, direktor Arhiva Železne županije dr. György Tilcsik in direktor Arhiva županije Zala András Molnár, ter strokovni vodje iz treh arhivov iz Maribora, Jure Maček in Gordana Šövegeš Lipovšek, iz Sombotela Szabolcs Sarlai in iz Zalaegerszega Zoltán Paksi. Vsi so se spominjali začetkov tabora pred sedemnajstimi leti, leta 1991, ko se še do zadnjega ni vedelo, ali bo tabor izveden, saj je prav takrat potekala tudi vojna za Slovenijo. Najverjetneje takrat ni nihče pomislil na to, da bo tabor potem organiziran kar sedemnajstkrat, ter da se bodo poglobili odnosi med tremi arhivi. Posledica tabora je tako npr. vsakoletno evidentiranje tako naših arhivistov na Madžarskem kot njihovih v Pokrajinskem arhivu Maribor ter Zgodovinska čitanka za Prekmurje od srednjega veka do današnjih dni,

ki naj bi izšla še letos. V čitanki, ki bo dvojezična, bodo zbrani vsi poglavitni viri, pomembni za zgodovino Prekmurja. Ti viri bodo strokovno obdelani in interpretirani, in sicer v slovenskem in madžarskem jeziku.

Odprija tabora pa sta se udeležila tudi slovenski generalni konzul v Monoštru Drago Šiftar in direktor Urada za narodnosti Stane Baluh, ob koncu otvoritve pa smo lahko slišali tudi citrarje iz dvojezične osnovne šole I iz Lendave oziroma venček madžarskih ljudskih pesmi.

Že iz prejšnjih let vemo, da imajo dijaki v prvih dneh največ energije, zato smo se po kosilu hitro odpravili v Gaberje – Gyertyános, dvojezično vasico. Zgodovina vasice je vse do 17. stoletja zavita v temo, najverjetneje pa je, da je pred letom 1526 obstajala na njenem mestu vas z imenom Inusfalva.

Tabor je v Gaberju že potekal leta 1997, zato smo dvomili o našem uspehu. Razdeljeni v tri skupine smo do večera "prečesali" vas, in ko smo se vse tri skupine spet srečale, smo ugotovili, da se tu in tam še vedno najde kakšna stara fotografija, dokument ali knjiga. Arhivsko gradivo smo dobili pri enajstih družinah. Večinoma molitvenike in različne fotografije, predvsem družinske in vojaške iz konca 19. in začetka 20. stoletja. Zanimiv je bil tudi Gospodarski načrt za gozd urbarialne skupnosti Gaberje za leta 1937-1946, v katerem je natančen opis gozda, gozdnih meja, opisani so drevesne vrste, smernice za gospodarstvo, datumi sečnje v gozdu, izkoriščanje gozdne stelje ipd. Iz gospodarskega načrta smo izvedeli tudi, da je bil udeležencem skupni gozd edini vir lesa za kurjavo, da lastnega gozda niso imeli, zato so ga morali kupovati v občini Križevci na Hrvaškem. Zato je bilo v urbarialnem gozdu potrebno gospodariti tako, da je dal čim več za kurjavo potrebnega lesa. Dobili smo še dve fotografiji nogometnega društva Panonija iz Gaberja iz 50. let prejšnjega stoletja, potrdilo o poroki iz leta 1920, knjigo Shakespearovih tragedij iz leta 1902, pri tisku katere je ponagajal tiskarski škrt in iz Shakespearja je nastal Shakesper, odpustnico iz rimskokatoliške osnovne šole Gaberje iz leta 1927, npravstveno spričevalo iz leta 1936 ter knjigo "Délvidék hadtörténete" (Vojaška zgodovina južnih pokrajin) iz leta 1942, v kateri je opisana vojaška zgodovina predvsem tistih pokrajin, ki jih je Madžarska leta 1920 izgubila s Trianonsko mirovno pogodbo. Na koncu knjige je leksikon imen in fotografij pomembnejših mož, vojakov z višjimi čini, ki so se bojevali na različnih frontah. Tukaj lahko najdemo tudi več mož iz Prekmurja.

Zvečer smo si ogledali še film Elle Pivár, novinarke in lokalne zgodovinarke, z naslovom "Lakodalom lesz a mi utcánkba" (Gostija bo v naši ulici), ki prikazuje navade prekmurskih Madžarov ob porokah. V uro trajajočem filmu je nazorno prikazano

dogajanje, ki je spremljalo gostijo – od tega, kako je mladenič oz. njegovi starši zaprosili dekle, kako so pripravljali balo za nevesto, obleka, hrana za gostijo, pohod pozvačina ter sama poroka oz. gostija.

Drugi dan tabora smo preživel v slovenski vasi Črenšovci, ki je bila prvič omenjena že leta 1379 kot Chremsoutch. Sredi vaškega trga smo lahko opazili tudi 230 cm visok spomenik "Prekmurske matere", kiparja Staneta Keržiča iz leta 1965, ki ponazarja množične migracije tukajšnjih ljudi v svet, predvsem Združene države Amerike. Omembe vreden je tudi duhovnik Jožef Klekl st., ki je tu deloval v letih od 1910 do 1947. Njegovo najpomembnejše delo so "Novine", tednik, ki je izhajal med letoma 1913 in 1941. Novine so bile osrednji političnoinformativni tednik za prekmurske Slovence. Bile so tudi najbolj brano prekmursko glasilo. Veliko pozornost so posvečale slovenskemu kmetu ter opravljale narodno-buditeljsko vlogo v Prekmurju.

V Črenšovcih so se nam letos pridružili tudi raziskovalci iz Osnovne šole Franceta Prešerna iz Črenšovcev. Osnovna šola v Črenšovcih namreč letos praznuje 200-letnico obstoja, zato se je ravnatelj g. Štefan Ftičar obrnil na Pokrajinski arhiv Maribor s prošnjo, da bi jim svetovali v zvezi z zbiranjem šolskega gradiva, ker bi ob obletnici šole želeli pripraviti tudi razstavo. V pogovoru smo izvedeli, da njihov arhivski tabor poteka prav v tistih dneh, ko se tudi mi mudimo v Črenšovcih, in tako so v sredo Črenšovce preplavili dijaki in osnovnošolci s svojo mentorico, profesorico zgodovine Majdo Ladič. Razdelili smo se v več skupin ter se odpravili raziskovanjem naproti. Da smo imeli s seboj domačine, je bilo sicer po eni strani ugodno, saj so nas sprejeli z večjim veseljem, kot bi nas sicer. Po drugi strani pa so bili učenci še malo premladi in niso vedeli, kako se približati nekomu, da ti bo dovolj zaupal in posodil dokument. Naše raziskovanje po Črenšovcih je večinoma potekalo tako, da so učenci osnovne šole hodili nekaj metrov pred nami, na hitro vstopili v hišo, se predstavili, vprašali, ali je pri hiši staro arhivsko gradivo. Če je bil odgovor "ne", so odhiteli k naslednji hiši. Tukaj pa smo na prizorišče stopili mi in ljudi malo povprašali o tem in onem, letošnji žetvi, o tem, ali ima kdo v vasi še krave, kako je bilo nekoč ipd. V takšnih in drugačnih pogovorih ljudje dobijo zaupanje, pokažejo stare fotografije, molitvenike, dokumente, knjige in predmete. Neka gospa se je tako navdušila nad nami, da nam je razkazala celotno dvorišče, vnuke, izdelavo kostuma za pozvačina ter način izdelave lestencev iz slame.

Pred kosilom smo se še enkrat srečali pri osnovni šoli, in pregledali gradivo, ki smo ga dobili. Učiteljica Ladičeva je bila razočarana, saj je predvidevala, da bodo na posodo dobili veliko več šolskega gradiva in predmetov (stare peresnice, table, peresa), vendar je

bilo dokumentov in fotografij o šolstvu bolj malo, zato pa je bilo toliko več dokumentov drugih zvrsti. Zanimivi so bili razni rojstni in krstni listi iz let 1925 in 1938, fotografije birme in prvega obhajila, porok, smrti, veliko je bilo spet molitvenikov (najstarejši je bil iz leta 1873), potni list generalnega konzula Kraljevine SHS v Združenih državah Amerike iz leta 1919, članska knjižica agrarne in gospodarske zadruge Črenšovci iz leta 1940, vojaški knjižici iz let 1932 in 1942, davčni list beltinške hranilnice iz leta 1901, kupoprodajna pogodba iz leta 1917 in prilogi "Dopoljuba" in "Slovenskega gospodarja" iz leta 1928 s fotografijami tedanjih evropskih kraljic, Mohorjeve družbe v Celju in fotografijami republikanskih predsednikov. Učenci so prinesli tudi veliko starih predmetov: npr. star fotoaparati, krožnike, glavnik za česanje lana, uro ter posodo za mletje maka. Njihovi mentorici smo dali tudi napotke, kako dokumente popisati in urediti, dali smo ji nekaj nasvetov pri postavitvi razstave v jeseni ter jo napotili tudi v študijsko knjižnico Murska Sobota ter v Pokrajinski muzej v Murski Soboti, ker smo pričakovali, da imata zagotovo veliko gradiva, povezanega z njihovo šolo.

Popoldne smo se vrnili nazaj v Črenšovce, obiskali še nekaj hiš, vendar je bilo delo več ali manj končano že dopoldan. Preostali del popoldneva smo tudi mi natančno popisali dokumente ter njihove lastnike, čas do večerje pa smo izkoristili še za počitek in druženje.

Da pa tudi zvečer ne bi posedali kar tja v en dan, smo se odpravili v Lendavo; sledil je še ogled mesta in njegovih znamenitosti. Ogledali smo si sinagogo, kulturni dom znamenitega madžarskega arhitekta Imreja Makovcza, ki je v svetu zaslovel leta 1992, ko je na razstavi EXPO v Seville postavil madžarski paviljon. Izvedeli smo tudi marsikaj zanimivega iz lendavske zgodovine ter slišali zanimivo zgodbo, legendo o Mihaelu Hadiku, branilcu Lendave pred Turki.

V četrtek dopoldne smo se odpeljali v 60 km oddaljen Monošter na Madžarskem, v slovensko Porabje. Bivali smo v hotelu, v katerem imata sedež tudi Radio Monošter in Zveza Slovencev na Madžarskem, zato so nas že ob prihodu "okupirali" razni televizijski in radijski novinarji. Govoriti je bilo potrebno v prekmurščini, ki je zelo podobna porabskemu narečju, večina tukaj živčih Slovencev namreč najbolj razume porabsčino oz. narečje, slovenski knjižni jezik pa le malokdo.

Popoldne smo raziskovali v Sakalovcih. Tukaj smo se srečali tudi z Lillo, ki se je po končani srednji šoli odločila študij nadaljevati na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani; študira kulturologijo. Sedaj je v drugem letniku in odlično govori slovensko. Izvedeli smo, da gre vsako leto študirat v Slovenijo približno 4 – 5 Slovencev iz Porabja. Večina se jih vrne nazaj v

Porabje. Občudovanja vredna je, saj se je za študij v tujini odločila, čeprav je doma s starši govorila madžarsko in je bolj slabo obvladala knjižno slovenščino.

Dandanes večina mladih (osnovno- in srednješolci) s starši govori madžarsko, njihovi starši pa se s starimi starši pogovarjajo slovensko. V šoli sta namreč mnogo več vredna nemški ali angleški jezik; z znanjem teh imajo tudi več možnosti za zaposlitev. Veliko jih hodi tudi na delo v sosednjo Avstrijo, saj je oddaljena le nekaj kilometrov.

Po sklenjeni Trianonski mirovni pogodbi se je meja z Jugoslavijo zaprla vse do 90. let prejšnjega stoletja, tukajšnji Slovenci so izgubljali stike z matičnim narodom, tudi bogoslužja v slovenskem jeziku je bilo vedno manj. Šele 90. leta so prinesla več napredka, imajo tudi svetovalko za slovenski jezik, čeprav bi več morala narediti tudi slovenska država. Morda bi morala ponuditi več delovnih mest za tukajšnje Slovence, saj bi se mladi potem raje učili slovenskega jezika. Za identiteto porabskih Slovencev danes skrbijo predvsem Zveza Slovencev na Madžarskem, Državna slovenska samouprava v Monoštru, kulturno-informacijsko središče Slovenski dom in Slovenski konzulat v Monoštru.

Zgodovino tukajšnjih Slovencev smo spoznali tudi v Muzeju Avgusta Pavla, ki je živel med letoma 1886 in 1946. Po rodu je bil iz Cankove, šolanje pa je nadaljeval na Madžarskem. Ustabilil se je v Sombotelu; tam je od leta 1924 vodil knjižnico, od leta 1928 pa etnološki oddelek v muzeju. Zbiral je predmete v slovenskih vaseh v okolici Monoštra. Danes so razstavljeni v njegovem muzeju. Poleg tega ima muzej še več zbirk, in sicer predstavlja cistercijanski samostan v Monoštru, lončarstvo v okolici Monoštra ter tovarno kos iz Monoštra.

Petek, zadnji dan raziskovanja, smo bili v Dolnjem Seniku. Tudi tukaj smo se s starejšimi lahko pogovarjali v slovenskem jeziku. Opazili pa smo, da so zelo hitro prešli spet nazaj na madžarsčino. Dobili smo občutek, da večina raje govori madžarsko kot slovensko.

V obeh slovenskih vaseh smo dobili kar nekaj gradiva. Tudi tukaj je bilo veliko molitvenikov. Zanimivi so bili, ker so bili napisani v prekmurščini in porabsčini z madžarskim pravopisom. Nekaj je bilo tudi starih fotografij, šolskih spričeval, raznih knjižic, potrdil, pogodb iz začetka 20. stoletja.

Ker nas je naslednji dan čakala dolga pot v Črenšovce, smo že zvečer izbrali dokumente in fotografije za razstavo. Razdelili smo jih v štiri skupine, in sicer *gospodarstvo, iz življenja družin, knjige – periodika in kultura – šolstvo – versko življenje – društva – šport*. Morali smo se kar potruditi, da smo naslednji dan, v soboto, napolnili panoje, saj je bilo gradiva manj, kot smo ga na podlagi izkušenj pričakovali. Opazili smo tudi, da se jih lastniki dokumentov veliko bolj oklepajo, nera

di jih posodijo, še manj podarijo arhivu. Letos moramo vse gradivo po razstavi vrniti. Očitno je, da se ljudje bolj zavedajo vrednosti teh dokumentov in fotografij in želijo ohraniti spomin na svoje prednike oz. svoje korenine. Fotografije in dokumenti so namreč dokaz o njihovi preteklosti, povedo jim, od kod so prišli in kdo so. Tako tudi dijaki, udeleženci tabora, spoznavajo preteklost in zgodovino območja. V pogovorih z ljudmi izvedo marsikaj iz preteklih obdobj, slišijo zgodbe malih ljudi, o katerih zgodovinski učbeniki ne pišejo. Ampak tudi oni so tisti, ki soustvarjajo zgodovino in so njen del. Ob popisovanju in razvrščanju arhivskega gradiva dijaki spoznajo tudi raziskovalno delo in nekaj se jih tudi odloči, da bodo študij nadaljevali na teh smereh (zgodovina, etnologija ipd.). Tudi med arhivskimi strokovnjaki iz različnih arhivov se poglobljajo odnosi, izmenjujemo si izkušnje, probleme in si velikokrat tudi pomagamo pri reševanju različnih vlog oz. informacij, po katerih sprašujejo stranke, ki obiščejo arhiv.

Na otvoritvi razstave v Črenšovcih smo tako predstavili vse zbrano gradivo. Razstava bo na ogled do 12. julija, nato se bo preselila v Dolnji Senik; odprli naj bi jo sredi septembra.

Na otvoritvi smo predstavili gradivo na desetih panojih, na enajstem – zadnjem, pa so bile predstavljene fotografije s tabora. Ta pano je bil seveda za dijake tudi najbolj zanimiv, saj so se ob njih lahko spominjali dogodivščin, ki so se jim pripetile na taboru. Razmišljali so tudi o tem, kako bi se lahko tabora udeležili tudi prihodnje leto. Zadnja leta je namreč tabor na dvojezični srednji šoli v Lendavi postal precej popularen in dijaki prav tekmujejo med seboj, kdo se ga bo udeležil. Velika zahvala za to gre profesorici zgodovine Silviji Hajdinjak.

Tudi arhivisti smo se strinjali, da je letošnji tabor uspel. Bili smo uspešni tako pri zbiranju dokumentov, kot pri razstavi. K temu so zelo pripomogli prav dijaki, ki so letos imeli resnično voljo za vse – za raziskovanje in predvsem za druženje. Beseda je stekla tudi o naslednjem taboru, pa še o naslednjem. Vsi smo bili mnenja, da je treba organizirati še vsaj tri, da bi celotni projekt Mednarodni arhivski raziskovalni tabor leta 2010 z dvajsetim po vrsti končali, ali pa mu dali novo obliko in nove razsežnosti.

Gordana Šoevergeš Lipovšek